

A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓI 14.

BURGENLAND

A KÁRPÁT-MEDENCE RÉGIÓI 14.

Sorozatszerkesztő:

HORVÁTH GYULA

A kötet lektorai:

SZIRMAI VIKTÓRIA, RECHNITZER JÁNOS

BURGENLAND

SZERKESZTŐK:

JANKÓ FERENC, FÁBIÁN ATTILA, HARDI TAMÁS

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

BUDAPEST
2017

© Jankó Ferenc, Fábíán Attila, Hardi Tamás,
Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, 2017
Minden jog fenntartva!

Technikai szerkesztő • Takács Eszter

Kiadta a Nemzetstratégiai Kutatóintézet a Méry Ratio Kiadó gondozásában

ISBN 978-963-359-075-1

Nemzetstratégiai Kutatóintézet • 1055 Budapest, Kossuth tér 1-3.
Felelős kiadó • Szász Jenő elnök
Borítóterv • Pinczehelyi Sándor
Megjelent • 34 (B/2) ív terjedelemben
Alföldi Nyomda Zrt. • 4027 Debrecen, Böszörményi út 6.
Felelős vezető • György Géza

Etnikai folyamatok az Őrvidék (Burgenland) területén (1918–2001)

*Kocsis Károly*¹

Az I. világháborút követően a saint-germain-en-laye-i békeszerződésben (1919) Ausztriának ítélték korábbi szövetségesének, Magyarországnak nyugati, többségében német nyelvű népesség lakta területeit. Ezek közül – a Magyarországnak kedvező soproni népszavazást (1921), illetve kedvező Pinka-völgyi fejleményeket követően – „csupán” az Őrvidék jelenlegi területe került véglegesen osztrák fennhatóság alá. A hatalomváltás után az Ausztriához került területről a magyar identitású közalkalmazottak tömege sen költöztek át az új magyar államterületre. A nagyarányú áttelepüléseknek köszönhetően a magyar anyanyelvűek száma az 1920. évi magyar és az 1923-as osztrák népszámlálás közötti időszakban több mint 10 ezer fővel, 39%-kal csökkent. A csökkenés elsősorban a szórványban élő magyarokat sújtotta, míg az őslakos, felső-őrségi falvak magyarsága csupán néhány száz fővel lett kevesebb. Az elvándorlás, a kivándorlás a német és horvát ajkú népesség tömegeit is érintette. 1921–1935 között 22 466 örvidéki keresett új hazát Amerikában (Homma 1951, 377.). A kivándorlás és statisztikai számbavételi manipulációk (pl. 6507, jórészt magyar és horvát nyelvű cigánynak önálló etnikai kategóriába történt sorolása) következtében, az 1934-es osztrák népszámlálás időpontjában, az örvidéki magyarok és horvátok száma 50–100 évvel korábbi szintre zuhant.

Ausztria német bekebelezése (1938. március 12-13.) után azonnal megindult a területről a 3200 főnyi zsidó és a 7-8 ezres cigány népesség elűzése, koncentrációs táborokba hurcolása (Gold 1970; Steinmetz 1966). Az egyházi khorvát és magyar iskolák bezárásával párhuzamosan, a náci politika a horvát és magyar nyelvet jóformán a családi élet területére szorította vissza. Jelentős tudati változás következett be az egyre inkább kétnyelvűvé váló fiatal magyar

¹ Prof. Dr. Kocsis Károly kutatóprofesszor, az MTA rendes tagja, MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet és intézetigazgató egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Földrajz–Geoinformatika Intézet (kocsis.karoly@csfk.mta.hu)

és horvát generációk tagjai körében, akik az új, fasizált társadalmi közhangulat következtében egyre inkább szégyellték anyanyelvüket. Ilyen körülmények között az 1939-es német népszámlálás időpontjában, az Órvidéket is magában foglaló Alsó-Duna és Stájerország tartományok területén, a horvátok és magyarok közül mindössze 17 444, illetve 2076 fő merete eredeti etnikumát bevallani (Baumgartner 1989; Veiter 1970, 225., 251.).

A II. világháború után, a Jugoszláviában és Magyarországon lezajlott kommunista fordulat egyre nehezebb helyzetbe hozta az órvidéki horvátokat és magyarokat, hiszen az „odaíti” események a „horvát”, „magyar” és „kommunista” szavak az osztrák közvélemény szemében sokszor szinonimákká váltak (Henke 1988). Az 1951-es osztrák népszámlálás idején elsődleges nyelvükként már csak 30 599-en tüntették fel a horvátot és 5251-en (1934-hez képest feleannyian) a magyart. Az osztrák államszerződés megkötését és a megszálló szovjet csapatok kivonulását (1955) követően kibontakozó osztrák gazdasági konjunktúra, iparosítás, falu–város migráció idején, a mezőgazdasági termeléssel felhagyó horvátok és magyarok többsége szülőfaluján kívül, ipari központokban, német nyelvi környezetben talált munkát, és költözött el vagy vált ingázóvá, amely a fiatal horvát és magyar generációk esetében fokozatos nyelv- és kultúracserét eredményezett. Az 1956-os magyar forradalom elbukását követő nagy emigráns tömeg egy részének itteni letelepülése alig gyarapította a helybeli magyarok létszámát. A felgyorsult nyelvi asszimiláció, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok (előregedés, természetes fogyás) és fokozódó elvándorlás következtében a magyar köznyelvet beszélők száma és aránya az 1971 és 1981-es népszámlálások között 5673-ról 4147 főre csökkent. Az 1980-as években Magyarország imázsának javulása, majd a rendszerváltozás, a „vasfüggöny” lebontása, a szabad határátkelés, a magyar nyelv ismét „hasznossá” válása pozitív hatást gyakorolt az órvidéki magyarok identitására, amelynek eredményeként 1981 és 1991 között a magyar köznyelvűek száma 63%-kal (6763 főre) nőtt.

Az 1991 és 2001 közötti időszakban a tartomány népessége – az 5993 fős természetes fogyás ellenére – 6689 fővel gyarapodott, ami egyértelműen a 12 682 főnyi vándorlási nyereségnek volt köszönhető. A népesség térbeli eloszlását belső forrásokból a szuburbanizációs migráció (a városi népességnek a városkörnyéki falvakba való kiköltözése), külső forrásokból a vendégmunkások, menekültek (főleg magyarok, szerbek, horvátok, bosnyákok, törökök) beköltözése módosította. A vándorlási nyereség következtében főleg a leginkább fejlett északi, Kismartonhoz, Bécshez, Bécsújhelyhez közeli területek népességszáma nőtt. Az Órvidék középső és déli tájain jelentős

migrációs többletet könyvelhettek el az 50-es főút és az A2-es autópálya közelében fekvő települések és a járási székhelyek is. Az 1990-es években a tartomány őshonos nemzeti kisebbségeinek felgyorsult beolvadása következtében, az örvidéki horvátok száma 1991–2001 között 15%-kal, a Felső-óri járás osztrák állampolgárságú magyarjainak száma 21,4%-kal fogyott. Ugyanakkor az anyaországi utánpótlás következtében a külföldi horvátok száma ez idő alatt több mint hétszeresére, a külföldi magyaroké 8,2%-kal nőtt. A külföldi magyarok szerényebb mértékű növekedéséhez tudni kell, hogy tízéves ausztriai tartózkodás után, az 1991-ig bevándoroltak 2001-re már megkapták az osztrák állampolgárságot (Baumgartner 2003, 163.).

A magát német nyelvűnek valló népesség száma az össznépességnél elmondottak szerint változott. A horvát és magyar etnikai területen az asszimilációnak, nyelvi „elnémetesedésnek” köszönhetően átlagosan 10-30%-os lélekszám növekedésük is megfigyelhető volt. Ez utóbbi horvát- és magyarlakta területeken arányuk 4-15 százalékponttal nőtt.

A horvát nyelvűek csupán külföldi utánpótlásuknak köszönhetően tudták tíz évvel korábbi lélekszámukat megőrizni, míg az őshonos örvidéki horvátok több mint 16%-os veszteséget szenvedtek el ez idő alatt. Lélekszámuk csökkenésének mértéke a 20%-ot is meghaladta a Kőszegi-hegység déli előterének félreeső fekvésű kis falvaiban. Az asszimilációnak köszönhetően fő településterületeiken helybeli arányuk gyakran 10 százalékponttal is csökkent.

A főként Magyarországról és Erdélyből bevándorolt magyarok elsősorban a Bécshöz közeli, fejlett északi területek járási székhelyein (Kismarton, Nagymarton, Nezsider), azok környékén és a Hegyeshalom–Bruck közötti autópálya övezetében keresték megélhetésüket. Soprontól délre csupán a határátkelőhelynek számító, jelentős idegenforgalmi munkalehetőséggel is rendelkező Locsmánd és Rohonc magyar közössége nőtt számottevően. A nagyszámú magyar vendégmunkásnak otthont adó Felsőpulya esetében mindez a helybeli, őshonos magyaroknak a felső-órségiekhez hasonló felgyorsult természetes fogyása, asszimilációja miatt nem mondható el. A fentiekben említett településeken a jelentős vándorlási nyereség miatt a magyarok aránya stagnált, illetve enyhén nőtt. Ugyanakkor az elöregedéssel, természetes fogyással, a lassan a végéhez közelítő asszimilációval összefüggésben a hajdani magyar határőr településeken a magukat magyar nyelvűeknek vallók aránya 1991–2001 között tetemesen csökkent (Alsóór: -15,6 százalékponttal, Őrisziget: -11,6 százalékponttal, Felsőór: -8,1 százalékponttal).

A 2001. május 15-i osztrák népszámlálás időpontjában a tartomány területén 277 569 személyt írtak össze, akik közül 242 458 lakos (87,4%)

vallotta magát német, 19 778 (7,1%) horvát és 6 641 (2,4%) magyar köznyelvűnek. A német nyelvűek 99%-a, a horvátoknak 87,2%-a, a magyaroknak 70,8%-a rendelkezett osztrák állampolgársággal. Az előregedő, asszimiláló őshonos lakossággal szemben egyre nagyobb szerepet játszanak az elmúlt évtizedekben, főként gazdasági okok miatt bevándorolt horvátok és magyarok.

A tartomány domináns, német nyelvi közösségének lélekszáma (242 458) főként a horvát és magyar asszimilánsoknak köszönhetően 1991 óta nőtt ugyan, de aránya a lakónépességben belül a külföldiek folytonos betelepülése miatt, 87,4%-ra csökkent. A terület 323 települése közül már 298 német nyelvi többségű, és csupán két horvát faluban nem éri el a németek aránya a 10%-ot.

A 19 778 horvát közül csupán 16.283-an, az órvidéki horvát nyelvet beszélők rendelkeznek az 1976-os osztrák népcsoport-törvény alapján kollektív kisebbségi jogokkal. A volt Jugoszlávia területéről történő folyamatos bevándorlás eredményeként, az itteni horvátok lélekszáma az őshonos horvát népesség felgyorsult fogyása, elnémetesedése ellenére enyhén növekszik. Az 1991-ben még 27 falura kiterjedő horvát többségű terület 2001-ben 23-ra zsugorodott. Etnikai egységét elsősorban a Felsőpulyai járás periférikus részein fekvő horvát falvaknak sikerült megőriznie.

1. táblázat: A népesség etnikai összetételének változása az Órvidék mai területén (1920–2001)

Év	Össznépesség		Németek		Horvátok		Magyarok		Cigányok		Egyebek	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1920	294 849	100	221 185	75,0	44 753	15,2	24 867	8,4	2 619	0,9	1 425	0,5
1923	286 179	100	226 995	79,3	42 011	14,7	15 254	5,3			1 919	0,7
1934	299 447	100	241 326	80,6	40 500	13,5	10 442	3,5	6 507	2,2	672	0,2
1939	279 175	100			17 444	6,2	2 076	0,7				
1951	276 136	100	239 687	86,8	30 599	11,1	5 251	1,9			599	0,2
1961	271 001	100	237 967	87,8	26 259	9,7	5 033	1,9			1 742	0,6
1971	272 119	100	261 176	96,0	8 786	3,2	1 491	0,5			666	0,2
1981	269 771	100	245 369	91,0	18 762	7,0	4 147	1,5			1 493	0,6
1991	270 880	100	239 097	88,3	19 460	7,2	6 763	2,5			5 560	2,1
2001	277 569	100	242 458	87,4	19 778	7,1	6 641	2,4	303	0,1	8 389	3,0

Megjegyzés: 1920: anyanyelv, 1923–1934: nyelvi hovatartozás, 1939-ben etnikai hovatartozás, 1951 után köznyelv. 1934-ben a cigányokat nem nyelvi, hanem etnikai alapon írták össze. 2001-ben a horvátok magukban foglalják az őshonos (órvidéki) és egyéb horvátokat is.

Forrás: 1923–2001: osztrák, 1939: német, 1920: magyar népszámlálási adatok

A nagyarányú bevándorlás ellenére az örvidéki magyarság száma fokozatosan csökken, melyért elsősorban az őshonos, 38%-ban 60 évnél idősebb magyarok rohamos természetes fogyása és elnémetesedése felelős. A magyarok aránya Óriszigeten és Alsóőrött már csak 70-71%-os, míg Felsőőr és Felsőpulya járási székhelyeken már 18-21%-ra csökkent. Az ottani magyaroknak már csak 37%-a él a hajdani nemesi jogállású, határőr településeken. A legnépesebb közösségeiket Felsőőrön (1164), Felsőpulyán (603), Alsóőrön (517) és Óriszigeten (193) találjuk. Az északi területeken, ahol az újonnan betelepülteknek köszönhetően fokozatosan (1991–2001 között 18%-kal) nőtt a magyarok száma, a legtöbbben Kismartonban (281) és Boldogasszonyon (209) vallották magukat magyar nyelvűnek.

A legutóbbi, 2011. évi, osztrák népszámlálás szakított a hagyományos összeíró módszerrel és az állami nyilvántartásokon nyugodott. Ennek megfelelően nem került sor a népesség pl. köznyelv („Umgangssprache”) és vallás szerinti összeírására (sem). Ebből eredően a tartomány teljes népessége etnikai-nyelvi viszonyainak elemzése a 2001 utáni időszakra vonatkozóan már nem lehetséges.